

FOLCLOR BUCOVINEAN – POPOR UCRAINEAN

Gheorghe Moldoveanu

La Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București și-a susținut doctoratul Iosif Selejan cu teza *Sărbătorile creștine populare: tradiții, datini și obiceiuri din ciclul calendaristic în Bucovina de nord*, realizată sub conducerea prof. univ. dr. Dorin Gămulescu de la catedra de limbi și literaturi slave. Rezumatul tezei a fost publicat la București, în anul 2000, avînd înscrisă pe copertă și traducerea titlului în limba rusă: *Народно-христианские праздники: традиции, обычаи и обряды календарного цикла в северной Буковине (автореферат)*.

Cercetînd lucrările de referință din domeniu și avînd la dispoziție colecția de materiale rezultată din expedițiile etnografice organizate de Universitatea „Iuri Fedkovici” din Cernăuți, autorul ajunge la concluzia că „o generalizare a cercetărilor privind sărbătorile creștine din ciclul calendaristic în Bucovina n-a fost făcută” (p.18). Dar chiar și fără această observație, cercetarea folclorului, mai ales dintr-o zonă cum e cea a Bucovinei, oferă mereu deschideri, cu noi perspective, cu noi imagini mai vaste sau mai profunde. Concluzia pe care o oferă cercetătorului materialul studiat apare cu totul firească: acesta cuprinde „un bogat material lingvistic, arheologic, istoric, practici ale slujbelor religioase, date privind arta iconografiei, poezia duhovnicească, versificarea duhovnicească, săvîrșirea ritualurilor în biserică, cîntarea corală în îmbinarea elementelor ei laice cu cele bisericești” (p.13). Toate aceste aspecte „au fost legate de studierea procesului istoric de dezvoltare a genealogiei ucrainene, de afirmare a creștinismului, a ortodoxiei, de formare și dezvoltare a liturgicii naționale a sărbătorilor creștine în Bucovina” (p.9).

În mod firesc, sarcinile pe care autorul și le propune sînt deosebit de complexe:

„- a analiza tradițiile, datinile și obiceiurile în liturgica ucraineană, în cea slavonă în general, a sărbătorilor creștine;

- a cerceta tradițiile, datinile și obiceiurile ce țin de sărbătorile creștine din ciclul sărbătorilor creștine în Bucovina;
- a urmări specificul etnic din cadrul culturii duhovnicești a bucovinenilor în contextul relațiilor lor istorice;
- a releva consecvența istorică a stratificării diferitelor componente, corelația dintre temelia străveche și straturile ulterioare, interacțiunea cu elementele culturii altor popoare, în primul rînd ale celor slave;
- a evidenția criteriile etnodiferențiale în cultura bucovinenilor și trăsăturile generale comune altor grupuri etnice trăitoare pe acest teritoriu;
- relevarea simbului estetic în viața religioasă a bucovinenilor” (p.9).

Scopul lucrării rezultă chiar din sarcinile asumate, dar este și explicit formulat: „descătușarea memoriei istorice”, pentru ca „să redeștepte în sînul poporului ucrainean sentimentul demnității, măreției și respectului față de tradițiile naționale” (p.6), în condițiile respectării stricte a „principiului obiectivității și istorismului, determinismului, obiectivității” (p.7).

Misiunea propusă și sarcinile asumate sînt de mare dificultate, chiar în condițiile în care autorul dispunea de un foarte bogat material faptic, adunat de pe teren, și de lucrări de referință pentru interpretarea materialului. Bucovina constituie un caz aparte, pentru care numai calificarea ca „spațiu multiethnic, multicultural” nu este suficientă. Această caracteristică a Bucovinei este rezultatul unui îndelung proces istoric. Însuși autorul vorbește despre „indiciile etnodiferențiale în cultura bucovinenilor și cele generale privind alte grupuri etnice din Bucovina” (p.21).

Înscriindu-și cercetarea despre sărbătorile creștine populare din Bucovina de nord printre studiile despre „culturogeneza ucrainenilor”, autorul ne pune în fața unor neclarități. Afirmăția că „obiceiurile bucovinenilor sînt acele semne după care poate fi recunoscut un popor, nu numai acum, ci și în trecutul său istoric” (p.39) poate fi acceptată ca fiind corectă. La fel și afirmația că

„obiceiurile și graiul sînt cele mai mici elemente care îi unesc pe oameni în cadrul aceleiași națiuni. Obiceiurile ca și graiul s-au format pe parcursul îndelungat al vieții și dezvoltării unui popor” (p.39).

În imediata continuare a acestor afirmații se spune că „bucovinenii dispun de o comoară inepuizabilă de tradiții, obiceiuri și datini. Și cultura datinilor și obiceiurilor strămoșii noștri au creat-o încă în negura vremurilor”. Aceasta ar putea însemna că autorul restrînge cercetarea la spațiul spiritual ucrainean din Bucovina sau pune semnul egalității între ucrainean și bucovinean?

Este adevărat că titlul restrînge aria de referință la Bucovina de nord, iar în lucrare se face chiar precizarea că „investigațiile etnologice au fost desfășurate pe teritoriul actualei regiuni Cernăuți a Ucrainei (adică în spațiul cuprins între râurile Prut și Nistru, în partea premontană și zona carpatică ale Bucovinei” (p.10). Cu acestea însă lucrurile nu se schimbă.

1. Autorul însuși afirmă că „problema abordată în teza *« Sărbătorile creștine populare: tradiții, datini și obiceiuri din ciclul calendaristic în Bucovina de nord »* [sic! Deci nu în regiunea dintre Prut și Nistru!] este actuală. Aceasta este, în cadrul etnografiei ucrainene (s.n.), prima cercetare privind liturgica sărbătorilor creștine în legătură cu ritualurile din calendarul popular” (p.7). După toate aparențele, pe aceeași direcție se înscriu și comunicările *Sărbătorile creștine: tradiții, datini și obiceiuri ale ciclului calendaristic de toamnă în Bucovina* și *Sărbătorile creștine: tradiții, datini și obiceiuri ale ciclului calendaristic de iarnă în Bucovina*, susținute de același autor la conferința regională a lucrătorilor din muzeele populare și etnografice de la Cernăuți, în 1997. În 1999 dl. Iosif Selejan a publicat la București *Sărbătorile creștine populare de toamnă și de iarnă în Bucovina*, unde aflăm aceleași concluzii din autoreferatul tezei de doctorat.

Rămîne confuz dacă autorul are în vedere exclusiv partea Bucovinei dintre Prut și Nistru sau dacă, pe baza rezultatelor investigațiilor din acea regiune, extinde concluziile asupra întregii Bucovine de nord, aflată în cuprinsul regiunii Cernăuți, incluzînd etnografiei ucrainene orice este „în legătură cu ritualurile din calendarul popular” bucovinean.

2. Se vorbește despre „ritualica calendaristică a bucovinenilor” (p.4), „cultura ritualică la bucovineni” (p.4), „poezia calendaristică ritualică din Bucovina” (p.3), prin al căror studiu cercetătorii „au datorat să trezească în poporul nostru sentimentul demnității, simțămintele măreției și respectului pentru tradițiile naționale” (p.5). Ar rezulta că **poporul nostru** despre care se vorbește este cel bucovinean. Dar se poate vorbi despre un **popor bucovinean**? Răspunsul afirmativ presupune precizări, căci, neîndoielnic, **bucovinean** nu înseamnă **ucrainean**. Între cei doi termeni semnul identității nu se poate pune.

Făcînd apel la definiția cea mai largă și mai cuprinzătoare a conceptului **popor**, ca „mulțime de oameni aparținînd uneia sau mai multor naționalități, dar grupați sub aceeași autoritate”, care

s-ar potrivi cel mai bine pentru **poporul bucovinean** ca și pentru alte popoare existente astăzi în lume, va trebui să restrîngem conceptul **popor bucovinean** pentru perioada cît Bucovina a existat ca „țară” în cadrul Imperiului Habsburgic. Prin inerție, timpul se poate extinde pînă astăzi, cu trimitere la locuitorii aceluiași teritoriu, prin care continuă să dănuie tradiții ale vieții sociale, culturale etc. din Bucovina de acum aproape un veac. Și fiindcă dl. Iosif Selejan vorbește despre „descătușarea memoriei istorice” vom face apel la istorie.

În lucrarea aici în discuție se afirmă că „începînd cu sfîrșitul secolului al XIV-lea, o parte a Bucovinei nimerește sub stăpînirea Moldovei. În secolul următor, al XV-lea, între Polonia și Moldova nu încetează lupta pentru dominația asupra Bucovinei” (p.22). Este greu de înțeles cum se vede aici istoria din două motive:

a) Ca teritoriu, Bucovina n-a existat pînă la cucerirea și alipirea nordului Moldovei la Austria, însăși denumirea **Bucovina** fiind impusă de administrația vieneză¹.

¹ Vezi Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, 1993, p.109 și urm.; Gheorghe Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Iași, 1998, p.8 și urm.

b) Statul moldovean, independent în a doua parte a secolului al XIV-lea, și-a avut capitala, pînă în secolul al XVI-lea, în această parte a sa, la Baia, Siret, apoi Suceava. Luptele cu Polonia nu se puteau duce pentru dominația asupra teritoriului unde se afla însăși reședința domnească. Disputa era pentru Pocuția, amanetată de polonezi Moldovei la sfîrșitul veacului al XIV-lea, iar nu pentru Bucovina. Să nu detalieri.

Care era componența etnică a populației aparținînd Bucovinei la crearea acesteia?

Recensămîntul făcut de Austria în primul an de ocupație confirma, în cea mai mare parte, rezultatele recensămîntului făcut în timpul ocupației rusești, cu doi ani înainte: aproximativ 2/3 din populația teritoriului o formau românii (64,23% după recensămîntul rusc și între 65,42% și 73,52% după cel austriac). Dincolo de aceste cifre, care nu pot fi contestate, deosebit de importante sînt mărturiile unor personalități ale timpului. Dintre acestea, o menționăm aici pe cea a contelui Hadyk, președintele Consiliului Aulic de Război de la Viena: populația Bucovinei era românească, neromânești fiind cîteva cătune situate în munții dinspre Galiția, locuite de huțuli.

Populația Bucovinei nu se compunea însă numai din români; 28,58% după recensămîntul rusc și 27,32% după cel austriac erau reprezentate de ruteni, cum erau numiți ucrainenii sosiți aici din Galiția, împreună cu huțulii și rușii, în celelalte procente fiind cuprinși țiganii, polonezii, armenii, evreii etc. Toate aceste etnii formau **poporul bucovinean**, aflat sub aceeași autoritate, a Bucovinei și a Austriei.

În urma politicii economice și demografice duse de Imperiul Habsburgic, la ultimul recensămînt făcut de Austria, în 1910, românii mai reprezentau doar 34,38% din populația Bucovinei, în timp ce ucrainenii ajunseseră la 38,38%. În regiunea dintre Prut și Nistru, pe care o are în vedere dl. Selejan, cea mai mare parte dintre români se deznaționalizaseră. Dar românii rămîneau parte constitutivă a **poporului bucovinean**.

Situația este mult mai complicată astăzi, cînd teritoriul fostei Bucovine aparține, cu partea de sud, României, și, cu partea de nord, Ucrainei. Ca atare prin sintagma **Bucovina de nord** se face trimitere la acea parte a Bucovinei istorice care e prezentă în componența Ucrainei. Este limpede că nu se mai poate vorbi despre un popor bucovinean: bucovinenii din nord trăiesc sub altă autoritate decît cei din sud. Putem vorbi despre bucovineni, locuitorii de pe vechiul teritoriu al Bucovinei, care sînt români și ucraineni, dar și polonezi, armeni, germani etc. Folclorul bucovinean cuprinde folclorul românilor, al ucrainenilor, al polonezilor etc. din Bucovina, cu note specifice, dar și comune, rezultat al conviețuirii vreme de mai multe generații.

Cei mai mulți dintre ucrainenii veniți din Galiția, rutenii, s-au așezat pe lîngă satele românești și au participat la slujbele religioase din bisericile românilor, neavînd posibilitatea de a-și construi biserici proprii. Așa s-au reîntors la ortodoxie, căci în Galiția trecuseră (fuseseră obligați să treacă) în masă la biserica greco-catolică, sub presiunea bisericii catolice, biserica oficială în Galiția. În toate bisericile ortodoxe din Bucovina slujba se oficia în limba română pînă spre jumătatea veacului al XIX-lea, cînd a fost acceptată și limba ruteană ca slujbă de oficiere în bisericile din satele unde rutenii deveniseră majoritari.

Sîntem în deplin acord cu dl. Iosif Selejan că între cultura populară laică și cea religioasă există legături foarte strînse, biserica avînd un rol foarte important în coordonarea vieții colectivităților sociale. De aceea credem că, o dată cu frecventarea bisericilor ortodoxe din Bucovina, în practicile rituale ale ucrainenilor au trecut numeroase elemente românești.

În anul 1912 Zaharia Voronca publica la Cernăuți *Mihalcea, cu neamurile boerești ce au stăpînit-o*, carte din care aflăm că în această localitate din fostul district al Cernăuților, populația era, la acea dată, majoritar ruteană, slujbele religioase se oficiau în limba ruteană, dar mulți dintre locuitorii Mihalcei știau rugăciunile numai în limba română. La fel se întîmpla și cu producțiile folclorice, *Plugul de anul nou* „îl pornesc cu cuvintele: **Mînați măi!...hăi!...hăi!...** Dacă plugarii nu știu strofele pe românește, le spun în traducere stricată rusească, dar și atunci introducerea, precum și refrenul după fiecare strofă românește îl spun: **mînați măi..., hăi..., hăi.** Pînă nu de

mult, plugarii, dacă nu știau românește, își tocmeau pe un om însurat sau pe un ȋigan care să ureze românește. De vreo zece ani însă, de cînd se trimiseră în sat învățători ucrainiți, unii direct din Galiția, alții din Bucovina dară intrați în serviciul propagandei ucrainene, acest obicei a încetat, nu mai urează românește. Dar la refrenul românesc nu renunță nici acuma” (p.127-128).

Avem convingerea că în Bucovina premontană și carpatică dintre Prut și Nistru nu se mai urează astăzi românește; nu știm cît de întinsă este zona din nordul Bucovinei unde (nu) se mai urează românește. Dar despre persistența unor datini din folclorul românesc chiar în zona studiată de dl. Iosif Selejan ne vorbește chiar domnia-sa. Ce sînt **Sînzienele**, **Sînpetru**, **Sîntoaderul**, de exemplu, cuprinse de autor printre datinile și obiceiurile bucovinenilor, strîns legate de ritualurile bisericești care „au jucat un rol aparte, specific în formarea conștiinței de sine a ucrainenilor din Bucovina” (p.42), dacă nu străvechi manifestări culturale ale românilor care au trecut și la ucraineni? Numele acestora amintesc de vremurile de început ale creștinismului, propovăduit în provinciile dunărene în limba latină, iar azi sînt printre puținele nume românești în care se păstrează antroponime latinești.

Persistența manifestărilor legate de anume manifestări și chiar a numelui acestora, nu trebuie să mire. În urmă cu un secol, sărbătoarea Nașterii Sfîntului Ioan Botezătorul, aduna la Suceava credincioși ortodocși, de orice etnie, din toată Bucovina și de dincolo de hotarele acesteia. Numele popular al acestei zile, **Sînziene**, nu este altceva decît **Ziua Sfîntului Ioan**, cu transformările fonetice produse de-a lungul timpului de denumirea latinească (**Dies**) **Sancti Iohannis**, care s-a suprapus peste sărbătorile păgîne ale solstițiului de vară, de celebrare a zînelor bune, ale cîmpului și ale pădurilor.

Foarte rezistente în timp, tradițiile, datinile, obiceiurile asigură continuitatea între generații și epoci, trecînd de la asimilați la asimilatori, ca însemne ale locurilor, dar și de la o comunitate la alta, chiar diferite etnic și lingvistic, creînd punți de comunicare între acestea și probînd că oamenii au simțit mereu nevoia să comunice între ei. Așa s-a întîmplat nu numai în Bucovina.

Există folclor bucovinean, în care se identifică particularitățile fiecărei etnii de aici, întreșindu-se, așa cum și comunitățile umane sînt rezultatul amestecului de elemente foarte diferite care caută în mod firesc să-și armonizeze viața, căutîndu-l pe **împreună**. A face istoria comunității e foarte necesar, dar istoria aceasta trebuie să ajute comunitatea să se armonizeze. Istoria folclorului bucovinean, parte integrantă a personalității celor ce trăiesc astăzi pe teritoriul fostei Bucovine, solicită astăzi eforturi aproape înimaginabile, căci trebuie să fie identificată partea de contribuție a fiecărei colectivități etnice. Folclor bucovinean există, căci există Bucovina ca o entitate spirituală, în care se cuprind și ucrainenii, dar și polonezi, și armeni, și germani, și ȋigani și ... Și nu pot fi excluși de aici, în nici un chip, românii. Chiar din partea Bucovinei unde românii au fost deznaționalizați. Ei trăiesc în creațiile folclorice, așa cum aduce aminte de ei antroponimia din regiunea dintre Prut și Nistru.

Résumé

Dans la note ci-dessous, l'auteur discute la thèse de doctorat du Monsieur Iosif Selejan, *Les fêtes chrétiennes populaires: traditions, coutumes et mœurs du cycle calendaire de Bucovina de Nord*, montrant qu'on ne peut pas mettre un signe d'égalité entre le folklore de Bucovina et le peuple d'Ukraine.